

Türkçedeki Örtmece Sözler

Seyfullah Türkmen*

Özet

Dil, kültürün bir taşıyıcısıdır. Kökleri tarih içinde gizli birtakım sözleri bugün de kullanmaya devam etmekteyiz. Bu yazıda örtmece sözler üzerinde durulmaktadır. Türkçenin söz varlığında yer alan bu tür ifadeler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: dil, Türkçe, söz varlığı, tabu, örtmece

Abstract

Language transmits the culture. We still carry on using some words whose origins are hidden in the history. In this study, the words said as a euphemism are noted. The expressions which are used in Turkish vocabulary are defined.

Keywords: Language, Turkish, vocabulary, taboo, euphemism

Giriş

Dili, onu konu anların de erlerinden ayrı olarak incelemek mümkün de ildir. Bir toplumun dili aynı zamanda onun tarihidir, inancıdır, kültürüdür. Bu yazıda inanç, kültür, dil, mitoloji, psikoloji gibi toplumsal konularla do rudan ba lantılı olan *örtmece* (güzel adlandırma) konusu üzerinde durulmaya çalı ılacaktır.

Örtmece (güzel adlandırma) Türkçenin bütün yönleriyle incelenmemi konularından birini olu turmaktadır. Bununla birlikte bu konuda çok ciddi çalı maların yapıldı ını da belirtmek gerekir. Özellikle *tabu* ve *örtmece* kelimeler ile ilgili çalı malar dikkat çekicidir.¹

Bu yazıda Türkçede kullanılan *üstüme iyilik sağlık, sizden iyi olmasın, taşta ölçeyim, şeytan kulağına kurşun* gibi bazı kalıp sözlerin örtmeceyle ilgili oldu u dü üncesi ileri sürülmektedir. Bu tür sözlerin sıradan ifadeler olmayıp ortaya çıkabilecek korku, kaygı, kötü izlenim gibi duyguları önlemeye yönelik sözler oldu u dü ünülmektedir.

* Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. turkmens74@yahoo.com.

¹ bk. Söylemez 1993; Özyıldırım 1996; Arslan-Erol 2002; Güngör 2006; Killi 2006; Demirci 2008

Bu tür söz varlığını taramak için de ana kaynak olarak *Türkçe Sözlük* ve *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü* seçilmiştir.² Tarama sonucunda bu iki kaynakta *örtmece* (güzel adlandırma) ile ilgisini kurdu umuz söz varlığını ele alınmıştır.

Bu tür sözlerin önemli bir bölümünün *ölüm* olayı kapsamında söylendiği görülmektedir. Dişerlerinin ise tehlikelerden *koruma* gibi hayatla ilgili konular olduğu söylenebilir.

Örtmece (Güzel Adlandırma) ve Tabu Kavramı

Türkçede "örtmece, iyi adlandırma, edeb-i kelâm, hüsn-i tabir" gibi kelimelerle ifade edilen bu kavram için Do an Aksan "güzel adlandırma" terimini kullanmakta ve "*Kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır.*"³ şeklinde tanımlamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak yapılan yayınlarda ço unlukla *örtmece* teriminin kullanıldığını görülmektedir.

Aksan, örtmece olayının çok eskiye giden inanışlara dayandığını, "ürkme, korkma, u ursuz sayma, terbiye ve nezaket" gibi sebeplerin örtmeceye yol açtığını belirtmektedir.⁴

Örtmece dilde bilinçli bir de i tirme hareketidir. İnsanların duydu u korku ve kaygılar sebebiyle dil üzerinde yaptıkları bir de i iktir. *Örtmece* olayının ortaya çıkmasında en önemli sebeplerden biri *tabu*dur. Bu sebeple bu konu üzerinde özellikle durmak gerekmektedir.

Tabu, Polonezce ta "i aretleme" ve pu" ola anüstü" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Tabu en geniş anlamıyla "yasaklama"dır.⁵ Tabu, insanlığının yazılmamış en eski yasak koyma sistemidir. Tabu yasakları, din ya da ahlak yasaklarından farklı, kendiliğinden ortaya çıkan yasaklardır. Bu yasakların do rulukları ve sebepleri çok önemli de ildir. Bunlar, çok uzun zamandan beri gelen, kökleri tarih içinde gizli yasaklamalardır.⁶ *Totem ve Tabu* adlı eserinde Freud, "Bizim için tabunun birbirine zıt iki manası vardır: bir taraftan kutsal (sacre), kutsalla tırılmı (consacre) manalarına; di şer taraftan da tehlikeli, korkunç, yasak, kirli manalarına gelir. Tabunun zıddı Polinezyada *noa* kelimesi ile ifade edilir ve alelade, yana ılabilir, tutulabilir bir şey manalarına gelir. Bu suretle tabu kelimesinde ihtiyatlılık kavramı gibi bir mana da gizlidir; kendini esas itibarıyla yasaklarda gösterir." demektedir.⁷ Dil ile ilgili yasaklar, bir hayvan, nesne, insan, ruh adının söylenmesi; ölüm, hastalık, fiziksel kusurlar, bedenin bazı bölümleri, cinsellik, insan vücudunun salgıladığı

² TDK 2005; Aksoy 1984.

³ Aksan 1998: 98.

⁴ Aksan 1998: 98-100.

⁵ Demirci 2008.

⁶ Güngör 2006.

⁷ Freud 1947: 31.

ve dı arı attı ı eylerle ilgili kelimelerin ifade edilmesi biçiminde kar ımıza çıkmaktadır.⁸

Palmer, kelimelerdeki hızlı de i imin bir nedeni olarak tabuyu görür. Çünkü ho kar ılanmayan bir ey için kullanılan bir kelime ba ka bir kelimeyle, o da daha sonra bir ba kasıyla de i tirilir.⁹ Tabudan kaçınmak için kullanılan örtmece kelimenin kendisi de olumsuz bir hâl almaktadır. Böylece kelimenin yerini ba ka bir kelime alır. Ho olmayan durum, kelimeyle de il, nesnenin kendisi ile ilgili oldu u için bu de i im sürecinin sonu gelmez.¹⁰

Tabu ile ilgili olarak Guiraud'un verdi i u bilgiler oldukça önemlidir: "Burada söz konusu olan, yalın bir ça rı ım de ildir, adın nesneye özde kılınmasıdır: eytanın adı eytanın ta kendisi sayılır. Mantık öncesi dü ünçe biçimlerine dayalı olan ilkelerin dillerinde, dilsel tabular bütün kutsal ve tehlikeli eylerin adlarının anılmasını yasaklar. Bunlar, kullanmakta oldu umuz dillerde pek çok iz bırakmı tır. Bugün bile Fransa'nın birçok kırsal bölgesinde tilkinin ya da çakırdo anın adı anılmaz, "hayvan", "o", " u" anlamına gelen sözcükler kullanılır. Bir ba ka yöntem de tehlikeli ruh ya da hayvanı bir sevgi adıyla yatı tırmaktır. Örne in etobur memeli küçük hayvan Fransızcada "belette" (güzel hanımıcık", talyancada "donnola" (küçük hanım), Rumencede "nevasta" (ni anlı kız), sveççede "jungfru" (genç kız) diye anılır. Bütün bunlar, benzerleri Almancada, ngilizcede, Dancada, spanyolcada, Portekizcede, vb. de bulunan örtmecelerdir."¹¹ Guiraud'ı Türkçeye tercüme eden Vardar, aynı sayfada çevirenin notu ekinde "Türkçede aynı hayvana 'gelincik' denildi ini belirtelim." demektedir

Kelimelerin Büyülü Dünyası adındaki eserinde Condon, çocukken, ta ve sopanın bize zarar verebilece ini, ama kelimelerin bizi hiç incitmeyece ini ö rendi imizi belirtir. Bunun sosyal bilimlerde çok da geçerli olmadığını söyleyerek "Tu la, kendisine tu la mı yoksa in aat malzemesi mi dendi ine belki aldırı etmez, ama duvar ustası, kendisine amele mi, zenaatkâr mı, yoksa in aat mühendisi mi dendi ine göre farklı davranı sergileyebilir. nsanların konu ma ve iddia dünyasında, ahsi uyum ve muhakeme dünyasında, kelimeler müthi bir etki gösterir." diyerek dilin psikolojik boyutuna vurgu yapmı olur.¹²

Tabu kelimelerin olu umuyla ilgili olarak u bilgiler oldukça önemlidir: "Ba langıçta varlık ile dil, sözcük ile anlam birbirinden ayrılmazlar, bir birlik olarak görünürler. Sözcük, varlı ın bir simgesi, adlandırılması, göstergesi de ildir, onun gerçek bir parçasıdır. Mitolojik görü e göre her nesnenin özü adlarda saklıdır. Adlara egemen olmasını, onları kullanmasını bilen kimse,

⁸ Killi 2006; Demirci 2008.

⁹ Palmer 2001: 23.

¹⁰ Palmer 2001: 81.

¹¹ Guiraud 1999: 73.

¹² Condon 2000: 83.

nesneler üzerinde de bir egemenlik kazanır. Nesnelerin dünyası ile adların dünyasının tek bir gerçekli i (Wirklichkeit) vardır.”¹³

Tabu sebebiyle belli konulara ve onların anılmasına da yasak getirildi i görülmektedir. O konudan bahsetmek gerekti inde *örtmece* kelimeler tercih edilmektedir. Bu sebeple tabu ile örtmece arasında çok yakın bir ili ki vardır.

Ölümlle İlgili Örtmece Sözlere

Dilimiz yüzyılların ürünüdür ve bugün kullandı ımız kelimelerin birço u eski dünya görü lerini yansıtmaktadır. İnsanlar, bazen bir kelimeyi söyleme veya hatta dü ünmenin korkunç bir eye yol açaca ı endi esine kapılırlar. Üzerinde duraca ımız sözlerin ço unda bu endi enin izleri görülmektedir. Bu sözlerden bir kısmı korkulan olayların meydana gelmemesi için yapılan bir dua eklindedir. Bu durumun sebebi de daha güçlü birine sı ınarak korunmak amacını ta ımaktadır.

İnsanın en temel korkularından biri ölümdür. Ölüm, *örtmece* konusunun en önemli kısımlarından birini olu turur. Condon, sürekli ölümlle yüz yüze kalınan hastahanelerde ölümcül bir hastanın kartında DNR yazıldı ını, bunun da *Do Not Resuscitate* (Canlanmaz, Hayat Emaresi Göstermez) anlamına geldi ini vurgular.¹⁴ Ölüm olayı ile en çok kar ıla ılan yerlerde bile ölüm kelimesinin kullanılmasından kaçıldı ı görülmektedir. Bunun amacının daha çok hasta yakınlarını endi elendirmemek oldu unu belirtmek gerekir. Ölüm kelimesinin ve ölen ki inin adının söylenmemesi çok yaygın bir örtmece örne idir. Türkçede ölümlle ilgili oldu unu dü ündü ümüz bu sözleri sınıflandırarak ele almak faydalı olacaktır.

Ölüm Kavramını Anlatmak için Kullanılan Örtmece Sözlere

Ölüm kavramının yarataca ı etkiyi azaltmak için *ölmek* yerine Türkçede bu anlama gelen birçok ifade kullanılmaktadır. Bu tür sözlerin tespit edilmesi bile ba lı ba ına bir ara tırma gerektirir. Bunlardan bazıları unlardır: *emrihak vaki olmak, ahiret yolcusu olmak, ecel şerbetini içmek, günü dolmak, ömrü vefa etmemek, ömür defterini kapatmak, vadesi dolmak, adres değiştirmek, ahrete intikal etmek, dünyasını değiştirmek, dar-ı bekaya irtihal etmek, dünyaya veda temek, ebediyete geçmek, can borcunu ödemek, ruhunu teslim etmek, dünyaya gözlerini kapamak, toprak olmak, Hakka yürümek, rahmet-i rahmana kavuşmak, sonsuzluğa intikal etmek, ruhunu teslim eylemek, son nefesini vermek, vefat etmek, yaş amını yitirmek/kaybetmek.*

¹³ Akarsu 1998: 15.

¹⁴ Condon 2000: 107.

Uzun Ömür Dileme Sözleri

Henüz hayatta olan birinin ölümünden bahsetmek gerektiğinde veya ya ayan bir ki iyi ölmü bir ki iyile kıyaslamak gerektiğinde uzun ömür dileme sözlerinin söylendiğine ahit oluruz. Bu sözleri şöyle gösterebiliriz:

1. *Yaşı benzemesin* "O genç öldü; Tanrı onunla karı ile tırdıım bu gence(çocu a) ömür versin."¹⁵
2. *Allah geçinden versin* "Birinin ölümünden bahsetmek gerektiğinde uzun ömür dile i; çok ya a, Tanrı sana ölümü çok geç bir zamanda versin."¹⁶
3. *Allah ömürler versin* "Uzun ömürlü olmanı dilerim."¹⁷

Ölüyü İncitmemek İçin Kullanılan Sözler

Hayatta iken güven duyulan ki i, öldükten sonra korkulan, çekinilen bir hâle gelmektedir. Ölen ki inin ya ayanlara zarar vermesinden korkulmaktadır. Anadolu'da anlatılan "hortlak hikâyeleri" birçoğumuzun zihninde korku ve ürperti olmaktadır. Birçok insan mezarlıktan tek başına geçmek istemez. Özellikle gece olunca bu ki iyice cesaret ister. Ölen ki inin dünyadaki olaylardan haberdar olduğunu, kendisi hakkında söylenen sözleri duyduğunu inanılmaktadır. Bu sebeple ölen ki iyi rahatsız edici sözler söylemek, onun be enmeyece ki i ler yapmak uygun değildir. Freud'un "Ölülerin ya ayanlar üzerine hükmettiklerine inanıldığını biliyoruz. Fakat ölülerin aynı zamanda dü man sayıldıklarını söylersek buna hayret edersiniz." sözleri bunlara i aret etmektedir.¹⁸ Müslüman bir ölü ile Müslüman olmayan için farklı ifadeler kullanıldığını da belirtelim. A a ıya aldığımız sözler bu söylediklerimizin göstergesi olacaktır:

1. *Toprağı bol olsun* "(Müslüman olmayan bu ölü) Hayırla anılacak ki iydi; rahat uyusun."¹⁹ Burada mezarın bazı kötü niyetli ki i veya yabancı hayvanlar tarafından açılma korkusuna bir i aret olduğunu anlamılmaktadır.²⁰
2. *Süngüsü Depreşmesin / Toprağına ağır gelsesin* "Öldü, gitti; ruhu incinmesin, onunla ilgili kötü bir anı anlatacaım."²¹ Bazı bölgelerde "Topra ına ses gitmesin." biçimi de kullanılmaktadır.
3. *Kemikleri sızlamak* "ölünün huzuru kaçmak, rahatsız olmak."²²

¹⁵ Aksoy 1984: 938.

¹⁶ Yurtba ı 1996: 36.

¹⁷ Yurtba ı 1996: 37.

¹⁸ Freud 1947: 84-85.

¹⁹ Aksoy 1984: 910.

²⁰ Pala 2002: 190-191.

²¹ Aksoy 1984: 888.

²² Yurtba ı 1996: 327.

Taziye İçin Kullanılan Sözler

Taziyede ölen kiinin yakınlarına ölüm olayından bahsedilmemeye çalışılır. Ölen kiinin içinde genellikle "rahmetli" sözü kullanılır. Yukarıda da inildiği gibi ölüm olayından ise, *adres değiştirmek, can borcunu ödemek, ebediyete geçmek, gözlerini yummak, rahmetli olmak, vadesi yetmek* ekinde söz edilir. Ölen kiinin yakınlarına "Başınız sağ olsun."a gidilir ve "başınız sağ olsun" dilerir. Ölen kiinin yakınlarına uzun ömür, sağlık ve esenlik dilerir. Bu sözler bölgeden bölgeye de farklılıklar göstermektedir. Örnek olarak Konya ve Burdur'da, ölen kiinin ekinde söylenen "Allah cennette kavu tursun" sözünü gösterebiliriz. Bu konuyla ilgili olarak u sözleri gösterebiliriz:

1. *Sizlere(Size) ömür "O öldü, siz sağ olun."*²³
2. *Başınız / başınız sağ olsun "çok üzuldüm, sen sağ ol, Tanrı sana sabırlar versin."*²⁴
3. *Allah acısını unutturmasın "Tanrı bu acıyı unutturacak daha büyük acı göstermesin."*²⁵
4. *Allah ecir sabır versin "Allah acısını unuttursun; Allah başka acı göstermesin; başınız sağ olsun; başınız sağ olsun."*²⁶
5. *Allah rahmet eylesin "Ölü kiine Tanrı'nın iyiliğini üzerinde olsun."*²⁷
6. *Allah taksiratını affetsin "Tanrı ölülerin kusurlarını başlasın."*²⁸

Koruma Amaçlı Örtmece İfadeleri

nsanın korkuları arasında sağlığını kaybetmek, bir kazaya u ramak, cin, şeytan gibi varlıkların saldırısına u ramak, kötü insanlardan zarar görmek, de erli e yalarını kaybetmek gibi konular da vardır. "Her şeyin başı sağlık." sözü beden ve ruh sağlığını içine alan bir sözdür. nsanlar bu korkulardan emin olmak için bazı varlıkların adlarını ve başa gelebilecek kötü şeyleri a ızlarına almazlar. Bunlardan bahsetmek gerektiğinde *örtmece* yoluyla başka bir kelime kullanmayı tercih ederler.

nsanlar, bazen bir kelimeyi söylemenin yanında, onu akıllarından geçirmenin bile korkunç bir şeye yol açacağı endişesine kapılırlar. "Aklıma gelen başıma geldi." türünden sözler çok yaygındır. Söylenmemesi gereken bir söz söylenmiş onun vereceği zararı önleyecek, "koruyucu oldu u dü ünülen" başka cümlelerle bu zarar ortadan kaldırılmaya çalışılır.

²³ Yurtbaşı 1996: 441.

²⁴ Yurtbaşı 1996: 78.

²⁵ Aksoy 1984: 463.

²⁶ Yurtbaşı 1996: 36.

²⁷ Yurtbaşı 1996: 37.

²⁸ TS 2005: 78.

Konu ulan ortamda bulunan insanın zarar görmemesi, üzülmemesi için de söylenen sözler vardır. İnsanların birbirine sağlıklı, esenlik dileklerinin de bu konuyla ilgili olduğu düşünülebilir.

Bir rüya, olay ve işinin sonucunun kişinin düüncesine, yorumuna göre çıkacağı inancı yaygındır. Bu sebeple bu tür durumlarda hayra yormak ve kendisi ve karısındaki için hayır dilemek gereklidir.

Türkçede bu tür durumlara örnek olarak kullanılan birçok söz vardır. Bunları öyle sıralayabiliriz:

1. *Ağzı kurusun* "Felaket dile inde bulunanlara karşı kullanılan bir ilenme."²⁹

2. *Ağzından yel alsın* "Dilerim ki söyledi in kötü olasılık gerçekleşmesin"³⁰

3. *Ağzını hayra aç* "Kötü olasılıkların sözünü etme."³¹

4. *Allah korusun / Allah kazadan belâdan saklasın/esirgesin!* "Tanrı'nın insanı türlü kötülüklerden koruması dile iyle söylenen iyi dilek sözü."³²

5. *Allah etmesin/ Allah vermesin/ Allah göstermesin* "Dilerim ki böyle bir şey olmasın."³³

6. *Allah nazardan saklasın / korusun* "Allah kötü niyetli insanların bakı ndan korun."

7. *Allah dirlik düzenlik versin* "Tanrı aile huzuru versin."³⁴

8. *Allah bağışlasın* "Tanrı çocu unu, sevdi ini kazadan beladan korusun, esirgesin."³⁵

9. *Allah selamet versin* "Tanrı sizi kazadan beladan korusun; Tanrı esenlik versin."³⁶

10. *Allaha ısmarladık/Allaha emanet olun* "Sizi Allah'a emanet ediyorum, esen kalın."³⁷

11. *Avcunu yalamak* "Umdu unu ele geçirememek."³⁸ Anadolu'da canı bir şey istedi i hâlde onu yiyemeyen kimselere avcunu yalaması, böyle yapmazsa hasta olabilece i söylenir.

12. *Beduh* "Yakın zamanlara kadar mektup kaybolmasın, yerine ulaşın diye mektup zarflarının üzerine yazılan bir söz." Bu sözün, Allah'ın adlarından biri veya mektupları yerine ula tırmakla görevli bir melek olduğu

²⁹ TS 2005: 35.

³⁰ Aksoy 1984: 445.

³¹ Aksoy 1984: 446.

³² TS 2005: 78.

³³ Aksoy 1984: 463.

³⁴ TS 2005: 77.

³⁵ TS 2005: 77.

³⁶ Yurtbaşı 1996: 37.

³⁷ Yurtbaşı 1996: 37.

³⁸ Aksoy 1984: 489.

söylenmektedir. Bu kelime yerine ebcele hesabıyla karılı olan "2, 4, 6, 8" yazılabilmektedir.³⁹

13. *Benzetmek gibi olmasın* "Kötü bir sona ulaşmaktan birinden veya bir şeyden söz ederken, ona benzetilen kimse veya şey için kötü bir duygu beslenilmediğini anlatan bir söz."⁴⁰

14. *Dağlara taşlara* "Sözü edilen felaket hepimizden uzak olsun."⁴¹

15. *Düşman başına / Dostlar başından (dostlardan) ırak / evlerden ırak/ işidenlerden uzak (ırak)* "Dilerim ki kimsenin başına böyle bir felaket gelmesin."⁴²

16. *Dilime taş toprak* "Allahım sen beni koru." anlamında Anadolu'da çok sık kullanılan bir söz.

17. *Evlere şenlik* "Dilerim ki kimsenin başına böyle bir felaket gelmesin."⁴³

18. *Geçmiş olsun / Geçmiş ola* "Bir daha böyle bir hastalık, kazaya, sıkıntıya ulaşmamızı dilerim."⁴⁴

19. *Hay aksi şeytan* "Bir iş yolunda gitmediği zaman söylenen bir söz."

20. *Hayır ola (hayrola) / Hayırdır inşallah* "Ne var? Allah kötü bir durum yok."⁴⁵

21. *Hayırlı (hayırlısı) olsun* "1) 'Güle güle kullan' anlamında kullanılan bir söz; 2) 'Hayırlar getirsin' anlamından bir söz."⁴⁶

22. *Hayırlısı ile* "hayırlı olanı dilemek için söylenen bir söz."⁴⁷

23. *Hayra yormak* "rüya veya olayı iyi bir durumun belirtisi saymak."⁴⁸

24. *İyi saatte olsunlar* "Cin ve perilerden söz edilirken kullanılan bir söz."⁴⁹

25. *Kebikeç* "Kitapları ha erattan korumak için yazılan bir söz." Bu ismin Süryanicede bir meleğe ait olduğu, bu sözün yazılı olduğu eseri kitap kurtlarının yemeyeceğini ifade edilmektedir.⁵⁰

26. *Kırk bir (buçuk) kere maşallah* "Pek çok, binlerce kez nazar demesin."⁵¹

27. *Sağ ol / Sağ olsun* "Teşekkür ederim."⁵²

28. *Sağlık olsun* "Bir zarara uğradık; ama canımız sağ olsun, kapatınız."⁵³

³⁹ Onay 1993: 72.

⁴⁰ TS 2005: 245.

⁴¹ Aksoy 1984: 585.

⁴² Aksoy 1984: 649.

⁴³ Aksoy 1984: 650.

⁴⁴ Yurtbaşı 1996: 228.

⁴⁵ Aksoy 1984: 717.

⁴⁶ TS 2005: 867.

⁴⁷ TS 2005: 867.

⁴⁸ TS 2005: 867.

⁴⁹ TS 2005: 1006.

⁵⁰ Onay 1993: 246.

⁵¹ TS 2005: 1160).

⁵² Aksoy 1984: 864.

⁵³ Aksoy 1984: 864.

29. *Sağlıcakla kal / kalın* "Ayrılrken kalanlara söylenen bir esenlik sözü, ho ça kal."⁵⁴

30. *Şeytan kulağına kurşun / Tahtaya /duvara vur* "Her an aksayabilecek bir i , imdilik düzenli gidiyor; in allah eytan duymaz da nazar de ip i bozulmaz."⁵⁵ Bu söz söylenirken ki i önce kula ını tutar ve sonra tahtaya vurur. Bu sözde konu ma ve eylem içi içedir. *Şeytan kulağına kurşun* sözü yerine bu söz söylenirken yapılan harekete i aret eden *Tahtaya /duvara vur* sözü de kullanılmaktadır.

31. *Taşta (taşı) ölçeyim* "Onun vücudundaki kırın ın (yaranın, a rının) yerini kendi vücudumda gösterirken "ta ı ölçeyim" demekle benim vücudumun orasında aynı hastalı ın belirmesini önlemi oldu uma inanıyorum."⁵⁶

32. *Üstüme iyilik sağlık* "Allah korusun, Allah esirgesin; a ılacak ey."⁵⁷

33. *Üstünüze afiyet / sağlık / iyilik sağlık / şifalar* "1)Tanrı esirgesin, üstümden ırak" anlamında bir iyi dilek sözü; 2) a ma, a kınılık belirtmek için kullanılan bir söz; 3) kötü bir durumdan söz ederken konu anın dinleyene söyledi i iyi dilek sözü."⁵⁸

Sonuç

Dil, asırların tecrübelerinden geçmi , eski insanların dünyasından izler ta ıyan bir varlıktır. Burada Türkçede kullanılan söz varlı ına *örtmece* ile ilgili olup olmadıkları açısından bakmaya çalış ılmı tır. Türkiye Türkçesinin söz varlı ında *örtmece* ile ilgisi kurulabilecek birçok örne in bulundu u görülmektedir. Bugün niçin kullandı ımızın çok farkında olmasak da bu tür sözlerin eski insanlar için ta ıdı ı önemi anlayabiliriz.

Yukarıda gösterdi imiz söz varlı ı, insanları çe itli kaza, hastalık ve bazı varlıkların kötü etkisinden kurtaran bir tür tılsım de erindedir. Bu sözleri söyleyen insanlar kendilerini güvende hissetmektedir. Kendi emniyetini sa lamak için "mavi bocuk" takan, "at nalı" asan, çocuklarına "Demir, Satılmı " gibi isimler veren insanlar, aynı zamanda kullandıkları bazı sözlerde de bu kaygıyı ta ımlı lardır. Bu sözlerin ba langıçta ne için söylendi i unutulmaya ba lanmı ve bunlar *kalıp sözler* hâline gelmi tir. Bu çalış mada günlük konu mada çok kullandı ımız bu tür sözlere ve bunların söylenme sebeplerine dikkat çekilmek istenmi tir.

⁵⁴ TS 2005: 1680.

⁵⁵ Yurtba ı 1996: 456.

⁵⁶ Aksoy 1984: 900.

⁵⁷ Yurtba ı 1996: 485.

⁵⁸ TS 2005: 2062.

KAYNAKLAR

- AKARSU, Bediâ 1998; *Dil-Kültür İlişkisi*, nkılâp Yayınları, stanbul.
- AKSAN, Do an 1998; *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKSAN, Do an 1996; *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin yayınları, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım 1984; *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü I-III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARSLAN-EROL Hülya 2002; "Tabu (Taboo) ve Kelimelerin Anlam Alanlarına Etkisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2002 II*, Ankara, s.35-56..
- CONDON, John C. 2000; *Kelimelerin Büyüklüğü Dünyası* (Çeviren: Murat Çiftkaya), nsan Yayınları, stanbul.
- FREUD, S. 1947; *Totem ve Tabu* (Çeviren: Niyazi Berkes), Milli E itim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GUIRAUD, Pierre 1999; *Anlambilim* (Çeviren: Berke Vardar), Multilingual Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Ahmet 2006; "Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Sayı 29), Erzurum.
- K LL , Gülsüm 2006; "Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* (Sayı 3/3), Ankara, s.50-65.
- DEM RC , Kerim 2008; "Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine", *Millî Folklor* (Sayı 77), Ankara.
- ONAY, Ahmet Talât 1993; *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖZYILDIRIM, İl (nce) 1996; "Türkçede Örtmece Sözcükler Üzerine Bir Ara tırma", *Dil Dergisi* (Aralık), Ankara, s. 15-21.
- PAKALIN, smet Zeki 1983; *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, Milli E itim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PALA, skender 2002; *ki Dirhem Bir Çekirdek*, LM Yayınları, stanbul.
- PALMER, F. R. 2001; *Semantik (Yeni Bir Anlambilim Projesi)*, (Çeviren: Ramazan Ertürk), Kitâbiyât Yayınları, Ankara.
- SÖYLEMEZ, Ümit 1993; *Euphemism, as a Reflection of Culture on Language (Örtmece: Kültürün Dil Üzerindeki Yansıması)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TS: *Türkçe Sözlük* 2005; TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- YURTBA I, Metin 1996; *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Özdemir Yayıncılık, stanbul.